

Müjdə ver, ikrah oyatma. Asanlaşdır, çətinləşdirmə.

Kitabın sahibi: _____

Oxu tarixi: _____

YARADILIŞIN HƏDƏFİ

ŞAHİN HƏSƏNLİ

Redaktor: Toğrul MUSAYEV
Korrektor: Turac ELDARQIZI
Tərtibatçı: İsmayıl SÜLEYMANLI
Cildin dizayneri: Ramin HƏSƏNƏLİZADƏ

Şahin Həsəni
YARADILIŞIN HƏDƏFİ

Bakı, “İrşad” Nəşriyyatı – 2023, 128 səh. / II nəşr

© Şahin Həsəni / 2021
© Parlaq İmzalar MMC / 2021

Kitabın bütün hüquqları qorunur. İcazəsiz olaraq hər hansı vasitə ilə nəşri və yayımlanması qadağandır.

DQİDK-nin 16.04.2021 tarixli DK-312/Ş
sayılı məktubu ilə nəşrinə razılıq verilmişdir.

İrşad Nəşriyyatı | 20

İRŞAD – Parlaq İmzalar MMC-yə məxsus markadır.

www.parlaqimzalar.az
irshad@parlaqimzalar.az
facebook.com/irshadkitab
instagram.com/irshadkitab
0559697259 / 0559897259

Mətbəə: “AVE PRINT” MMC
Çap tarixi: 17.03.2023
Sifariş: 04(17)/23

Mündəricat

Ön söz	7
Hədəf	11
Təfəkkür	22
Düşüncə	31
Ölüm	39
Seçim	49
Dalan	59
İsar	69
Tağut	77
Vilayət	89
Azadlıq	93
Ədalət	100
Dayaq nöqtəsi	108
Son söz	120

Ön söz

Yaşadığımız dövr insanda baş verən ruhi təlatümlərlə xarakterikdir. Bu da istər-istəməz həyatın bütün sferalarına ciddi təsir göstərir. Bir əsr öncə, Birinci Dünya müharibəsindən sonra iki ideologiya – sosializm və liberalizm dünya hökmranlığı uğrunda mübarizəyə başladı. İkinci Dünya müharibəsindən sonra bu konfrontasiya daha kəskin forma aldı. SSRİ və ABŞ təmsalında dünya iki qütbə bölündü. Lakin kommunizm kapitalist-liberal düşərgə müqabilində davam gətirə bilmədi və SSRİ-nin süqutu ilə dünya birqütblü sistemə keçid etdi. Əslində, bu proses nəticəsində ABŞ təkə fəvqəldövlət olmadı, eyni zamanda liberalizm alternativsiz qlobal ideologiyaya çevrildi. Demək olar ki, müasir dövrdə mövcud olan əksər siyasi ideologiyalar liberalizmin onlara cızdığı sərhədlər çərçivəsində mövcuddur.

Yaradılışın hədəfi

lar, hətta konservatizm və sosializm belə. Başqa sözlə desək, ideologiyaların əksəriyyəti liberal paradıqmadan çıxış edir. İnsan kimliyi, həyat, hüquq, əxlaq kimi mövzular nadir hallarda müzakirə olunur. Sanki liberalizmin təqdim etdiyi insan kimliyi inkarolunmaz bir həqiqətdir, yeni ideya axtarırları isə gözəgörünməz sədlərlə məhdudlaşır.

Lakin günümüzdə bu yanaşmanın da artıq köhnəliyini, problemlərin üzə çıxdığını və mühüm sualların yarandığını görürük. Əvvəldə deyildiyi kimi, insanda ekzistensial böhranlar yaranıb. Xüsusilə koronavirus pandemiyası fonunda mövcud ictimai təsisatların, siyasi məktəblərin, iqtisadi modellərin effektivliyi sual altına düşüb, ən mühümü isə bütün bunların insanın özünüdərkli ilə əlaqəsi axtarılır. Bu günə kimi sadəcə axına düşüb həyatını yaşayan insanlar artıq həyatın mənası, hədəfi, dəyəri, insanlararası münasibətlərin təbiəti, azadlıq və ədalət haqda daha dərindən düşünür. Liberalizmin qurduğu gözəgörünməz sədlər dağılır, yeni ideyaların axtarışı başlanıb.

Həqiqətənmi hədəfsiz, yalnız müvəqqəti istəkləri təmin etmək üçün yaşamalırıq? Həqiqətənmi xoşbəxtliyin, həqiqətin, azadlığın və ədalətin meyarı subyektiv və sürüşkəndir? Həqiqətənmi alternativ proqram haqda düşünmək utopik düşüncələrə dalmaq deməkdir? Artıq bu suallar verilir, mövcud mədəniyyət və ideologiyanın cavabları isə qaneedicisi səsələnmiş.

Qarşınızda gördüyünüz bu kitab müasir insanı narahat edən əsas suallara həsr olunub. İlk kitabımız insan kimliyi və fərdi motivasiya ilə bağlı olduğu üçün ikinci kitabımızda daha çox ictimai mövzulara toxunmağa çalışdıq. Kitabda teoloji mövzulara yer ayrılrsa da, onun əsas predmeti ənənəvi teologiya və ya əxlaq deyil, ona görə də daha geniş oxucu kütləsi üçün maraqlı ola bilər. Burada insan kim ola, necə yaşaya, nə üçün çalışa, necə bir mühit formalaşdırıa bilər kimi mövzular fərqli prizmadan təhlil olunub. Və başlıcası, əsas məqsədimiz bütün suallara cavab vermək deyil, yeni suallar yaratmaqdır. Cavabları tapmağı isə oxucunun öz öhdəsinə buraxırıq.

Hədəf

Həyat bir hərəkətdir, hər bir hərəkət kimi onun da trayektoriyasını müəyyən edən səbəb var. Həmin səbəb elə həyatın hədəfidir. Həyatımızın hər hansı bir sahəsində irəli gedə, xaotik hadisələrin içində özümüzü tapa bilmiriksə, bunun başlıca səbəbi yaşayışımızın hədəflərinə lazımı diqqət ayırmamağımızdır. Başqa sözlə desək, insanın öz hədəfinə və var olma səbəbinə lazımı önəm verməməsi, onun bütün uğursuzluqlarının əsas səbəbidir. Yalnız hədəf olduqda bütün enerjimizi faydalı bir səmtə yönəldə bilərik, əks təqdirdə, kaosun içində itib-batacağıq. Ona görə də hədəfsiz, məqsədsiz yaşamaq, əslində, faciədir. Yaşayışımızın məqsədini müəyyən etmək üçün ömrümüzün böyük bir hissəsini sərf etsək də, yenə də uduzmaırıq. Bunun üçün günləri, ayları, illəri belə sərf etməyə dəyər. Hədəslərin birində “əməllər niyyətlərə

Yaradılışın hədəfi

bağlıdır”¹ deyilir. Niyyyət, yəni hədəf. Gördüyümüz işin həyatımıza təsir gücü həmin işin arxasında duran hədəfimizdən asılıdır.

Böyüklüyündən və kiçikliyindən asılı olmayaraq, atduğumuz hansısa addım məqsədlidirsə, həyatımızda ciddi dəyişiklik baş verəcək. Əks təqdirdə, ən böyük işlərimiz belə bizə fayda verməyəcək. Həyatdakı hədəflərimiz dünyagörüşümüzdən, özümüz üçün formalaşdırdığımız kimlikdən asılıdır. Təsadüfi deyil ki, ideologiyaların nəzəri əsasları insan kimliyi haqda bəhslərdən başlayır. Hədəfsiz insan özünü hansısa əqidəyə bağlayarsa, onun ictimai fəaliyyəti dağıdıcılığa yönəlir. Din də istisna deyil. Necə ki Quran Peyğəmbərə bəzi insanlar haqda “onları boş ver, burax getsinlər”, “onlar üçün özünü həlak etmə” deyərək buyurur. İnsanı insan edən bir sütun, bir mehvər olmalıdır. Bu olmadıqdan sonra ondan hansısa müsbət gözləntidə olmağa dəyməz.

İslam tarixi kontekstində cahiliyyət dövrünə müraciət edəndə adətən Məkkə cəmiyyəti ilə bağlı sərt tənqidlərlə üzləşirik. Lakin unutmaq olmaz ki, həmin cəmiyyətdə yüksək insani keyfiyyətlərə önəm verilməsəydi, ora peyğəmbər göndərilməzdi. Peyğəmbərin təqdim etdiyi dəyərlər gərək cəmiyyət tərəfindən anlaşıl-

---

¹ Müttəqi Hindi, Kənzül-ümmal, 7272-ci hədis

sın, onlara əməl etmək mümkün olsun. Məkkə bütprə-rəstləri gecə vaxtı və gizlində Peyğəmbəri öldürmür-dülər, çünki həm arxadan zərbə vurmağı özlərinə ar bilir, həm də qadın və uşağın qorxmasına razı deyil-dilər. Əbu Talib vadisində müsəlmanlar illərlə müha-sirədə yaşadılar, lakin həcc mövsümündə mühasirə götürülürdü. Ağsaqqala hörmət o həddə idi ki, Əbu Talib Peyğəmbəri himayə etdiyi üçün uzun illər açıq hücumə keçmədilər. Yəni düşmənçilik edəndə də mü-əyyən prinsipləri gözləyirdilər. Bəzi müəlliflər Pey-ğəmbərin işinə “əzəmət” qatmaq üçün vəhşi bir xalqı əxlaqi zirvələrə qaldırdığını göstərməyə, cahiliyyət dövrünü yalnız qara çalarlarda verməyə çalışıblar. Amma həqiqətdə bununla Peyğəmbərin missiyasının dəyərini aşağı salıblar. Çünki onun işi əxlaqlı cəmiy-ət yaratmaq deyil, din isə əxlaq demək deyil.

Din və digər əqidələr əxlaqi model təklif edə bilər, amma əxlaqla eyni mahiyyət kəsb edə bilməzlər. Biz əqidələrin təqdim etdiyi əxlaq modelləri arasında fərq-dən danışa bilərik, əxlaqın varlığından-yoxluğundan yox. SSRİ dövründə marksizm əsaslanan əxlaq nəzə-riyyəsi mənəviyyəti dəyişkən, qeyri-universal bir nə-şə kimi tanıyırdı. Sınıf mübarizəni tarixi prosesin əsas mühərriki sayan marksizm, əxlaqı da siniflərə görə bölürdü: proletariatin öz mənəvi prinsipləri var idi, burjuaziyanın öz. Bu, kommunistlərin sosial dayacağı

Yaradılışın hədəfi

olan aşağı rütbəli hərbcilər və şəhər fəqir-füqərasının zənginlərə və məmurlara qarşı nifrətinə, bu nifrətdən doğan özbaşınalığa əxlaqi don geyindirmək cəhdi idi. Məhz əxlaqın bu cür nisbiləşməsi sayəsində bolşevik terroruna, Stalin repressiyalarına, totalitar rejimə “mə-nəvi” baxımdan bəraət qazandırmaq mümkün oldu. Bu yanaşmaya alternativ olan utilitarizm,¹ fərdi mən-fəətə dayanan liberal əxlaq idi ki, günümüzdə də ak-tualdır.

Beləliklə, cəmiyyətdə yaxşı və pis haqda təsəvvür-lər formalaşır. Kimisi üçün yaxşı və pis məhrum təbə-qənin maraqları ilə, kimisi üçün isə şəxsi mən-fəətlə müəyyənləşir. Təbii ki, cəmiyyətlərdə yaxşı və pis ka-teqoriyaları fərqli meyarlarla müəyyənləşir. Bəzilərin-də insanı əxlaqlı olmağa vadar edən cəza qorxusu, bə-zilərində qınaqdan utanma, bəzilərinə qəbul olun-muş ideallara uyğunlaşma, bəzilərinə isə şəxsi ləya-qət hissidir. Lakin bütün fərqlərə baxmayaraq, əxlaq dünyagörüşündən, əqidənin müəyyən etdiyi hədəflər-dən qaynaqlanır. Bir insan nə üçün, hansı hədəf üçün yarandığını müəyyən edə bilmirsə, onun əxlaqlı olma-sı da müəmmalıdır. Müstəmləkə müharibələri tarixin-də maraqlı bir məqam var. Müstəmləkəçilər, xüsusilə

---

¹ Utilitarizm – etikada faydanı, xeyri əxlaqın əsası və insan davranışının meyarı hesab edən cərəyan; bütün hadisələri onların faydalılığı ba-xımından qiymətləndirən prinsip – Red.

müsəlman əraziləri işğal edənlər, ilkin mərhələdə yerli xalqların ənənəvi həyat tərzinə, əxlaqi normalarına müdaxilə etmərdilər, sadəcə gənc nəsə yeni hədəflər verməyə çalışırdılar. Tədricən milli azadlıq tərəfdarları müqavimət əzmini itirir və marginal qruplara çevrildilər, yerli əhali isə formaca ənənəvi mədəniyyətini müstəmləkəçilərin “məzmunu” ilə doldururdular. XX əsrdə müstəmləkələrə müstəqillik verildikdə də hakimiyyətə metropoliyanın¹ yetirmələri, onların siyasi mədəniyyətini mənimsəmiş şəxslər gəlirdi.

Bu gün çox böyük hörmət və təşəkkür hissi ilə yad etdiyimiz bir çox alim və ixtiraçılar öz zamanında ağılsızlıq və dələduzluqda ittiham olunurdular. Onları universitet və akademiyalardan qovur, dəli adlandırıldılar. Lakin vaxt keçdikcə həmin “ağıllılar” unudulur, “dəlilər”in hədəflərinə bağlılıqları isə dünyada texnoloji inqilab yaradırdı. Hətta böyük sivilizasiyaların əsasında bir xalqın digərlərindən daha böyük hədəfə istiqamətlənməsi dururdu. Qumilyovun passionarlıq nəzəriyyəsi akademik dairələrdə rəğbətlə qarşılanmasa da, bu nəzəriyyədə həqiqət payı da var. Bəzi şəxslər və xalqlar özlərinə böyük hədəf seçdikləri üçün tarixin gedişatını dəyişməyə nail olublar. Bu misallar hədəflə yaşamağın əhəmiyyətini vurğu-

---

¹ Metropoliya – işğal olunmuş, müstəmləkə vəziyyətinə salınmış, başqasından asılı olan ölkə – Red.

lamaq üçündür, hər hədəfin məqbul olduğunu göstərmək üçün yox.

Hədəfin müəyyənləşməsi üçün quruluşumuza müraciət etməliyik. Ətrafımıza göz gəzdirsək, hansı əşyaya nəzər salsaq görürük ki, onun quruluşu ilə funksiyası arasında bir uyğunluq var. İnsan da istisna deyil. Sadəcə məktəblər bu quruluşa fərqli prizmalardan baxır. Bəziləri üçün insanın quruluşu yalnız biologiya ilə, bəziləri üçün həm də psixologiya və ictimai münasibətlərlə çərçivələnir. Din isə bütün bunlara metafizik, ruhi quruluşu da əlavə edir.

Maraqlıdır ki, biz özümüzü hansı çərçivəyə salırıqsa, dünyanı da o çərçivədə görür, ona uyğun həyat tərzi seçirik. Təəssüf ki, müasir insan Qoldinqin “Milçəklər tanrısı” əsərinin baş qəhrəmanlarını xatırladır. Uşaqlar adadan qurtulmaq üçün tonqal qalayır ki, onları görüb xilas etsinlər. Lakin zaman keçdikcə tonqalı qoruyub saxlamaq onları darıxdırır, yeyib-əylənmək istəyirlər. Bir vaxt gəlir, uşaqlar hətta tonqalı nə üçün qaladıqlarını da unudurlar. Müasir insan həyatın ləzzətli anlarını qaçıracaq deyə böyük hədəflə yaşamaqdan çəkinir. Amma nəyin bahasına? Çoxsaylı istəklər arasında parçalanmaq, arzularına çatmamaq, daim axtarış və tərəddüdlə yaşamaq, özünü tapa bilməmək bahasına. Bu hədəfsizlik yalnız liberal dəyərlərin daşıyıcılarına deyil, elə inanclı insanlara da xasdır. Müsəl-

manlar ibadəti artıq bir məşğuliyyət, adət, bəzən müsəlman kimliyini qabartmaq, özünü fərqli göstərmək üçün yerinə yetirirlər. Hətta axirət inancı belə mədəni özəlliyi vurğulamaq üçün olur bəzən, fərdi həyatda isə heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Din məzmunudur, onun qaydaları məzmunun üzə çıxartdığı formalardır. Bir çoxunun dindarlığı isə yalnız formadan ibarətdir.

“...Göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünür (və deyirlər:) “Ey Rəbbimiz! Sən bunları əbəs yerə xəlv etməmişən. Sən pak və müqəddəssən. Bizı odun əzabından qoru!”¹

Bu ayəni gecə ibadətindən öncə oxumaq tövsiyə olunur, yəni əməlin arxasında nəzəri biliklər, formanın arxasında məzmun durur. Hətta gecə vaxtı, xəlvətdə Allahla raz-niyaz edərkən belə əvvəlcə hədəfi müəyyən etməlisən. Bu hədəfi müəyyən edə bilmədən, həyat əzabverici oda bənzəməyə başlayır.

İmam Əlinin belə bir kəlamı var: “İnsanların ən ağıllısı axır aqibətini düşünənlərdir”.² Yəni ağılın dəyəri onun uzaqgörənliyi və daha böyük hədəf müəyyən edə bilməsi ilə ölçülür. Digər bir hədisdə isə deyilir ki, mömin gündə 70 dəfə ölüb-dirilər.³ Yəni təfəkk-

---

¹ Ali-İmran, 191

² Amidi, Ğurərul-hikəm, 3073-cü hədis

³ Əllamə Məclisi, Biharul-ənvar, c. 77, səh. 24; adıkeçən hədis “merac hədisi” kimi qeyd olunub.

Yaradılışın hədəfi

kürlə son nöqtəni görməyə, varlığının bütün qatlarını öyrənməyə çalışar. Ölüm haqda düşünmək pessimizmə qapılmaq demək deyil. Əksinə, həyata istiqamət vermək, prioritetləri müəyyən etmək hamının bildiyi, lakin heç kəsin yada salmaq istəmədiyi sonu düşünməklə mümkündür. Sonu düşünmək mənəvi hal deyil, ağılın göstəricisidir. Bundan sonra qarşımıza qoyduğumuz hədəfləri təftiş, strateji hədəfimizi və ona aparan taktiki hədəfləri bir-birindən ayırd edə bilərik: son hədəfim diplom alıb qonum-qonşu yanında “savadlı” və ya maşın alıb dost-tanış yanında “hörmətli” görsənməkdirmi? Dəyərimi həyatı bu cür xırda hədəflərə sərf edib, daha dərin sevinc, məmnunluq, xoşbəxtlik hissindən məhrum olaq? Bu suala cavab vermək üçün fikrən də olsa, ölümlə üz-üzə gəlməyi bacarmalıyıq. Virusun yayıldığı dövrlərdə bir çox sadə insanların sosial şəbəkələrdə paylaşdığı statusları göürdüm. İnsanlar ölüm təhlükəsi ilə üz-üzə qaldıqlarından həyatlarını yenidən dəyərləndirirdilər. Tanınmış ziyalı xanımlardan biri gözəl ifadə işlətmişdi: “Karantində çürük olan hər şey dağıldı..., həqiqi olan hər şey isə bərkidi”.

Bütün bunları real təhlükə olmadan, sadəcə təfəkkürlə də dərk edə bilərik. Həyatda dəyərləli nəyimiz var ki, onu da ziddiyyətli arzu və istəklərə çatmaq üçün keçirək? Bu həyatı bir məhlənin, bir şəhərin, olsun lap

bütün dünyanın sənə əl çalmağına görə, yəni başqaları üçün yaşamağa dəyərmimi? Oxu, geyin, əylən, işlə, ev al, ailə qur... Və heç biri özün üçün olmasın – ya başqalarını yamsılamaq, ya başqalarına xoş gəlmək üçün. Hədəfsiz yaşamaq, yəni özünü unutmaq.

Peyğəmbər Əbuzərə nəsihətində deyir ki, hər hərəkətin və sükutun üçün niyyətin olsun, yoxsa qafillərdən olarsan. Yəni həyatın hər anı bir hədəfə xidmət eməlidir, əks təqdirdə qafillərdən – həyatı pərakəndə epizodlardan ibarət olan kəslərdən olarsan. İnsan varlığının bütün qatları bir-birini tamamlamalıdır. Bioloji, sosial və mənəvi qatları bir-birindən ayrı deyil, bir-birinə uyğun şəkildə tənzimlənməlidir ki, həyatdan maksimum yararlanacaq və varlığımızdan maksimum ləzzət ala bilək. Bunun üçün də həyatda bir hədəf olmalıdır. Əks təqdirdə, cavabsız qalan ehtiyacların ağrıtacı həyatımızı iztiraba çevirəcək. Şüurlu, iradəli, hədəfli həyat yaşamaq özünü hadisələrin axarına buraxmaqdan daha asan və daha sevinclidir, hərçənd çoxları bunun əksini təsəvvür edir.

Dedik ki, hədəf seçimi üçün öz quruluşumuza baxmalıyıq. Ölçümüz nədir ki, ona da uyğun hədəf seçək? Öz tutumumuzu, potensialımızı, ölçümüzü bildikdən sonra hədəf müəyyən edə bilərik. Arada özümüzə Yaşar Nurinin məşhur teletamaşadakı canlandırıdığı qəhrəman kimi “hə, noolsun?!” sualını verib bir pərt də

edək. Niyə yaşayırsan? Marağ üçün lap xırda hədəfləri deyil, ən poetik, ən fəlsəfi hədəfləri sadalayaq. Məndən sonra ad qalsın, abidəmi ucaltsınlar, “hə, noolsun?”. İşləyim və başqalarını dolandırım, “hə, noolsun?”. İnsanlara fayda verim, “hə, noolsun?”. Bəli, insanın xatirələrdə yaşamaq, başqaları üçün faydalı olmaq arzusu dəyərli istəklərdir, amma həyatın hədəfi deyil. Bütün bu işlər o zaman dəyər qazanır ki, insanı egoizmdən xilas edib daha böyük hədəfə bağlanmasına vasitə olsun. Bir din xadiminin “yaxşılıq et ki, sizə də yaxşılıq etsinlər” tipli nəsihətinə bir gənc etiraz edirsə, bu onun ədəbsizliyindən deyil, ona təklif olunan hədəflə razılaşmamasındandır. Bu onun haqqıdır, o artıq əxlaqi nəsihətlər eşitmək, hədəfsiz yaşamaq və sadəcə “gərəkdir” deyə əxlaqlı olmaq istəmir. O, hədəfi tanıdıqdan sonra onun başqaları ilə davranışı da nizamlanacaq, həyatı da sahmana düşəcək. Müasir insan bütün vücudunu vəcdə gətirən, həyatını alovlandıran hədəfə ehtiyaqlıdır. Elə bir hədəfə ki, ölümlə də yox olmayacaq.

Hədəfin böyüklüyü qədər özümüz də böyüyürük. Hədəfin böyüklüyü qədər hərəkətlərimizin təsiri və effekti də artır. Məsələn, bir fəqirə yardım edə bilərik ki, ac qalmasın. Bu, xeyirli işdir. Amma fikrimizi daha da genişləndirə bilərik: qoy müvəqqəti də olsa, aclıq problemini unudub daha böyük hədəf haqda düşün-

sün. Birinci halda sadəcə bir insana yardım etmiş oluruq, ikinci halda isə həm də istehlakçı mədəniyyətə meydan oxuyuruq. Gördüyümüz işin böyüklüyü onun arxasında duran niyyətimizə bağlıdır, formasına yox. Çünki fikir böyüdükcə qarşımızda daha böyük işlər üçün yeni imkanlar açılır.